

Illustration 1

MARGRETHE FLORYAN

Urt og busk. Haverne på Børglum Kloster

På en klar dag kan man fra Børglum Kloster se Vesterhavet, 10 km stik vest. Som regel blæser der en god vind, deraf et voksende antal vindmøller, men også talrige, ret massive læhegn der skærmer huse og haver i denne vejræssigt udsatte del af Danmark.

Det er ikke uden grund, at man netop fra Vendsyssel kender ord-sprog og vittigheder, der gør grin med den sparsomme høst, man i ældre tid fik i sin frugt- eller køkkenhave. F.eks.: "Det suser i Abildhaven, sagde Kællingen, hun havde en Stikkelsbærbusk, der var skaaren af ved Roden." Eller: "Det regner, saa gror Kaalen, der ligger på Loftet."

Generelt er temaet kål, kål og mere kål i de få kilder, der er overleveret om havebruget i det nordjyske fra 1500-1700-tallet: "Grøn Kaal, hvid Kaal, Kaal-Raby, Rød-Kaal (...)." Her og der nævnes også gulerødder, pastinak, persillerod, bønner, kørvel, samt "Jord-Æbler eller Potates".³ Endnu i 1810 hedder det: "Kjøkkenhaver ere hos Bonden sjeldne og ubetydelige (...)." Ved flere af herregårdene var haverne langt bedre udstyret, og foruden nyttehaven fandtes der flere steder også en lysthave.

I løbet af 1800-tallets anden halvdel steg antallet af haver med hidtil uhørt fart – og ambitionerne lige så. Det gjaldt også på Børglum Kloster. Her anlagde man i begyndelsen af 1860erne en 15.000 kvm. stor lysthave med mindre partier i havens periferi, der var udlagt til køkken- og frugthave. (ill. 1)

Børglum Kloster

Oprindelig var Børglum Kloster en kongsgård, siden blev det bispe-sæde. Kirken blev opført i 1200-tallet, klosteranlægget i det sene 1400-

MARGRETHE FLORYAN · ph.d, museumsinspektør

tal. Et håndskrift, dateret 1482, fortæller om frugtavl på klostret.⁵ Her er masser af praktiske råd, tilsat en god portion overtro og en dyb tillid til Guds velsignelse. Traditionelt dyrkede man urter, grøntsager og frugt i de middelalderlige klostre, men hverken i kilderne eller gennem arkæologiske udgravninger er der sat navn på de historiske afgrøder i Børglum.

Illustration 2

Illustration 3

Illustration 4

Efter reformationen var Børglum Kloster igen kronens ejendom, og senere fulgte ejerskifte på ejerskifte. (ill. 2 & 3) Siden 1835 har Børglum Kloster været i familien Rottbølls eje. I dag danner de statelige, hvidkalkede bygninger rammen om en moderne virksomhed, eller rettere flere typer virksomhed: Landbrug og plantagedrift, museum og galleri, café, butik, koncertarrangementer, m.v. Kirken benyttes fortsat til gudstjeneste og andre kirkelige handlinger.

År efter år tiltrækker Børglum Kloster mange besøgende – primært i sommerhalvåret, men der er også åbent i vinterferien og i påsken, og hver sæson afrundes med et stort julemarked. Mange kommer igen og igen, for nok er meget ved det gamle på Børglum Kloster, men der sker også en masse nyt. Hvert år er der udstillinger og andre nyheder. På det seneste er der kommet gang i en fornyelse af læbeplantningen omkring den såkaldte Sydhavn, og nu gælder det selve haven.

Sydhavens historie og fremtid

Som navnet siger, ligger haven syd for selve bygningskomplekset. (ill.4) Sydhaven er en selvstændig enhed, beliggende forskudt i forhold til hovedfløjens midterakse, og omgivet af læhegn mod vest og mod øst. Den har sin oprindelige størrelse, og de bestående stengærder og

Illustration 5

grøfter, samt flere af de store træer, går tilbage til havens første år. Desuden vidner en lavning i det græsklædte terræn om den tidligere sø. Alle gangstier er imidlertid groet til, og en del af bevoksningen er selvsået.

Haven trænger til et løft, hvis den igen skal fremtræde som en smuk og indbydende lysthave fra det sene 1800-tal, og hvis den skal fungere som en seværdig, historisk attraktion på linje med Børglum Klosters andre attraktioner.

Derfor har familien Rottbøll for nylig taget den historiske dokumentation af Sydhaven frem fra gemmerne.⁶ Ambitionen er at finde flere oplysninger om havens tilblivelse og brug i årene fra 1860erne til i dag. Og dernæst, ved hjælp af fondsmidler, at sikre den historiske have for eftertiden, samtidig med at haven så at sige revitaliseres.

Der er ønske om, at Børglum Klosters mange besøgende skal kunne bruge mere tid i Sydhaven. De skal kunne opleve havens gamle stemning og få relevante informationer om, hvorfor haven fik den udformning, den gjorde. På linje med klosterkirken og bygningskompleksets offentligt tilgængelige sale, værelser og kældre vil haven være et vidnesbyrd om, hvordan livet på Børglum Kloster var engang – på tværs af århundrederne, ejerskifter og magtforhold. Overalt er der spor af gamle skikke og af livsmønstre i stadig forandring.

Foruden Sydhaven rummer Børglum Kloster også en have, kaldet Munkehaven eller Urtehaven. (ill. 5) Den er af nyere dato og ligger i tilknytning til klosteranlæggets østfløj.⁷ Den ældste af de eksisterende haver er dog kirkegården øst for kirken.

De historiske kilder

Men hvad fortæller kilderne om Sydhaven? Der er tre primære kilder: En haveplan (dateret 17. juli 1860), en projektbeskrivelse (dateret 23. juli 1860) og en udførlig planteliste med prisoverslag.⁸ Alle underskrevet Frd. Olsen, København.

Haveplanen viser en have med mange tidstypiske elementer. (ill. 6) En vrimmel af gangstier snor sig ind og ud mellem mindre græspartier i slyngede formationer. Græspartierne er dels åbne, dels forsynet med busket- og træplantninger. Desuden er der signaturer for en pavillon, en keglebane, en gyngel, flere bænke og et dekorativt blomsterbed. Den del af Sydhaven, der var tænkt som lysthave, indskrives sig i den landskabelige havetradition.

Hertil kommer en række nyttefunktioner. Køkken- og frugthaven er placeret tæt ved gartnerboligen i det nordøstlige hjørne, og på planen er der i havens fjerne del indtegnet fire rektangulære bede til dyrkning af jordbær og asparges. Hertil kommer en åben plads, der skulle fungere som såkaldt blegeplads, dvs. til blegning af tekstiler. Selve indgangen til haven ses markeret i det nordvestlige hjørne, tættest på bygningerne.

Olsens projektbeskrivelse supplerer, hvad haveplanen fortæller. Ca. 1/6 af haven planlagdes udlagt til nyttehave, resten til behageligt ophold, gåture og forskellige former for leg og spil. Olsens forslag til træer og buske omfatter knap 120 plantearter. Ved hver post i plantelisten er det ønskede stykantal opført, efterfulgt af pris i rigsdaler og skilling. Blandt træerne er der bl.a. særlig mange typer tjørn, pil, løn og poppel. Til busketterne er der bl.a. foreslået ribes, viburnum, kaprifolium, syren, liguster, spirea og kornel. Fra frugthaven tænkes høstet pærer, blommer, æbler, stikkelsbær, ribs, solbær og hindbær.

De latinske plantearter er præcist angivet, og håndskriften er nydelig. Olsen kunne sit stof, også den del der omhandlede dimensionering og teknisk specifikation af grøfter og stendiger. Om han var landmåler eller gartner af profession, ved vi ikke. Dansk Biografisk Leksikon nævner ham ikke, og hans navn dukker ikke umiddelbart op i den ældre havelitteratur.⁹ Vi ved heller ikke, om Olsen rent faktisk be-

søgte Børglum Kloster, og heller ikke om haveplanen, beskrivelsen og overslaget er udarbejdet på baggrund heraf.

Af hans beskrivelse fremgår det, at man ville lægge ud med terrænarbejderne og dernæst gå i gang med beplantningen i foråret 1861. Hele Sydhaven tænkte at kunne stå færdig i 1862. I praksis var det formentlig lokalt ansatte, der med afsæt i Olsens plan og optegnelser anlagde Sydhaven.

Måske forholdt man sig relativt frit til den meget dekorativt udformede haveplan. Den sparsomme fotodokumentation, der er overleveret, viser i hver fald et væsentlig enklere stiforløb end det, der ses på planen dateret 17. juli 1860.

Sydhaven version 2.0.

Der er desværre ikke fundet beskrivelser eller billeder, der fortæller noget afgørende om Sydhavens faktiske udseende, om pasningen eller andre aktiviteter i havens første mange, mange år. Forhåbentlig lykkes det at grave yderligere kilder frem af arkiverne.

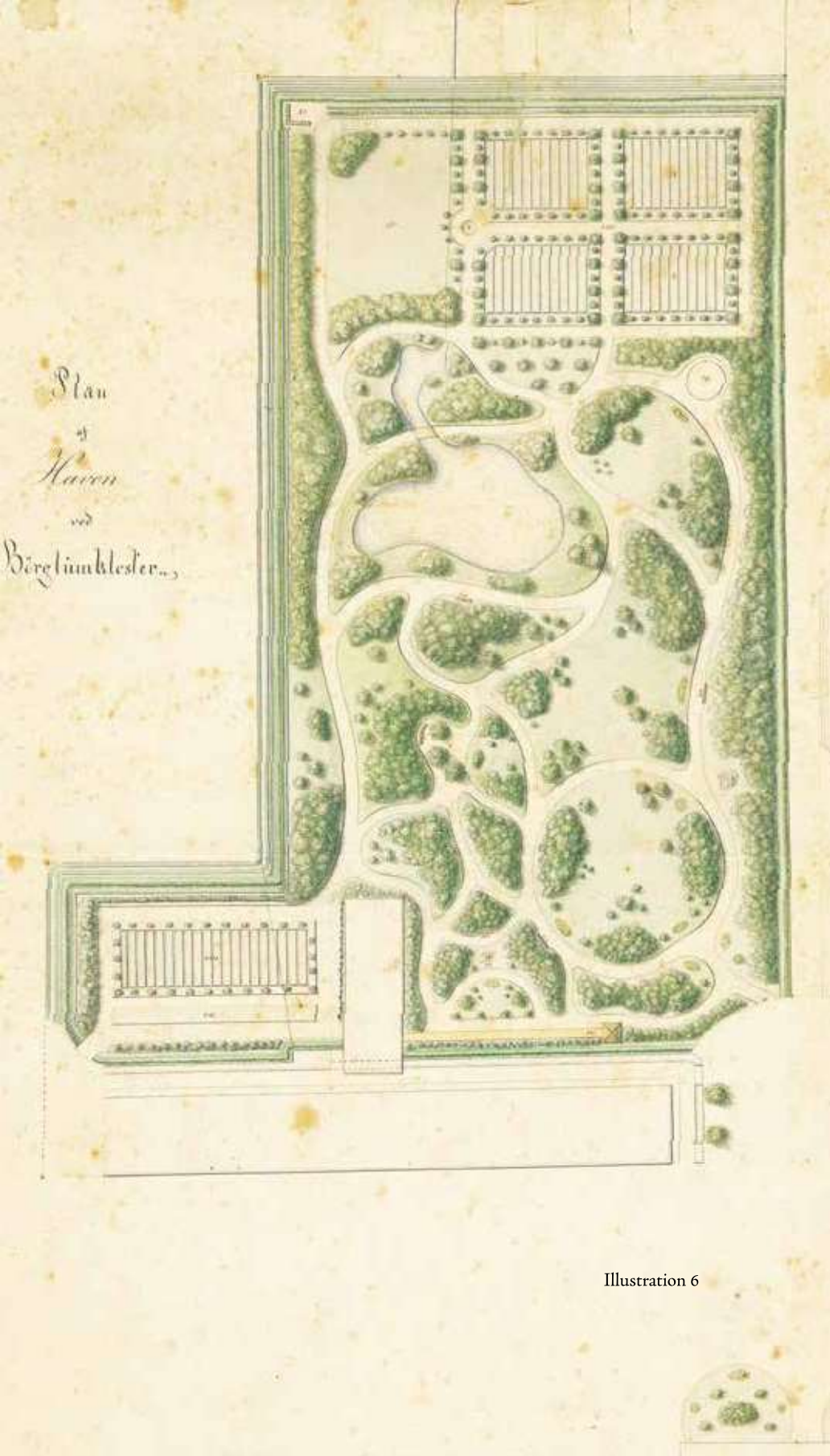

Illustration 6

Illustration 7

Illustration 8

Måske kan de også give svar på, hvorfor man øjensynligt satsede på at dyrke så mange asparges og jordbær. Var jorden særlig egnet til de to afgrøder? Tænkte Olsen, at man både kunne svælge i jordbærdeserter i familien Rottbølls husholdning og sælge en del af de søde bær, som man til langt op i 1800-tallet ellers primært kendte som vilde jordbær?

Ud fra det eksisterende kildemateriale og de konkrete spor i haven kan man nå langt i retning af en genskabelse af Sydhaven. (ill. 7). Den opgave er lagt i hænderne på landskabsarkitekt Kirsten Lund-Ander sen, som har mange års erfaring inden for haverestaurering og ny anlæg – både i relation til tætte bymiljøer og til haver i den helt store skala. Ambitionen er, at Sydhaven skal genindvies sommeren 2024.

Noter

1. Kilde citeret fra Johannes Tholle, 'Vendsyssels Haver og Havebrug i gamle Dage', i: *Vendsysselske Aarbøger*, 1929, (s.1-47), s.45.
2. Ibid., s.11.
3. Ibid.
4. Ibid., s.19.
5. Omtalt ibid., s.3. Ifølge Johannes Tholle har gartner og havearkitekt Stephan Nyeland (1845-1922) afskrevet det historiske manuskript. Nyeland publicerede selv adskillige bøger om køkken- og frugthaver.
6. Tak til tidligere museumsdirektør Allis Helleland for at have henledt forfatterens opmærksomhed på det upublicerede kildemateriale om Sydhaven og for at have introduceret til familien Rottbøll under et besøg på Børglum Kloster i juli 2021.
7. Formålet med anlægget af denne have har været at supplere publikums oplevelse af Børglum Klosters middelalderhistorie. Men bortset fra lægerterterne og nytteplanterne i de cirkelrunde højbede har Munkehaven dog ikke meget til fælles med en middelalderlig klosterhave, da både formskemaet og indholdet afviger i betydelig grad. Overordnet set er Munkehaven disponeret som en lang og meget smal græsplæne, med en kantplantning bestående af buske, og med højbedene placeret her og der i græsfladen.
8. Tak til Anne-Marie Rottbøll for effektiv bistand i fm. udarbejdelsen af denne artikel, herunder fremskaffelse af nye fotooptagelser af Sydhaven.
9. Tak til landskabsarkitekt Anne-marie Lund for ihærdig søgen efter evt. kilder om Frd. Olsen.